

tidsskrift *sb.*, -et, -er, i *sms*.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, *fx*
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild *sb.*, -et el. tids-

spilde *sb.*, -t.

Nyt fra **Sprognævnet**

spørgsmål, *bf.* pl. ene

tidsstemple *vb.*, -ede.

tidsstempling *sb.*, -en, -er.

Retskrivningsordbøger gennem historien

– følg retskrivningens udvikling ord for ord
 på <http://rohist.dsn.dk>

Af Philip Diderichsen, Anna Sofie Hartling, Anne Kjærgaard og Anna Kristiansen

Hvornår kunne man begynde at skrive *gletsjer* i stedet for *gletscher*, kan man stadig skrive *remulade* nu hvor *majonæse* ikke længere er tilladt, og kan det virkelig passe at stavemåden *the* (for den varme drik) er ukorrekt?

Tidligere krævede den slags spørgsmål ofte opslag i adskillige gamle retskrivningsordbøger. Nu kan man let finde svarene på siden *Retskrivningsordbøger gennem historien* (RO^{hist}) på <http://rohist.dsn.dk>. Her kan man se at det var i 1986 det officielt blev tilladt at skrive *gletsjer* som alternativ til *gletscher*. *Gletscher* forsvandt fra den officielle danske retskrivning i 2001. Staveformen *remulade*, der blev indført i 1986, er stadig tilladt – og det samme er *remoulade*. Stavemåden *the* har ikke været tilladt i nogen af Sprognævnets retskrivningsordbøger (den første udkom i

1955), eller i nogen anden officiel dansk retskrivningsordbog (den første udkom i 1872). Det kan man læse mere om i Ravnholt (2012).

Udover at se hvordan retskrivningen har ændret sig for nogle ord, kan man på RO^{hist} også se hvordan retskrivningen for langt de fleste ord ikke har ændret sig overhovedet – når man altså ser bort fra det store for bogstav i substantiver og indførelsen af *å* i stedet for *aa*. Prøv selv at søge på de første 5-10 tilfældige ord der falder dig ind!

RO 1944	RO 1955	RO 1986	RO 1996	RO 2001	RO 2012
	juleaften	juleaften	juleaften juleassistance	juleaften juleassistance	juleafslutning juleaften juleassistance julebryg
	julebuk	julebuk	julebuk	julebuk	julebuk
	juledag	juledag	juledag	juledag	juledag
	juleevangelium	juleevangelium	juleevangelium	juleevangelium	juleevangelie/ juleevangelium/ juleevangelium/ juleevangelie
	juleferie				juleferie

Figur 1: Eksempel på søgning på RO^{hist}. Søgeresultat for substantiver der begynder på 'jule-'. (Begræns til ordklassen "sb." under "Indstillinger" og søg på jule*. Se også boksen Søg med jokertegn).

Formål

Det ene formål med RO^{hist} er at gøre det muligt at se hvordan retskrivningen af enkelte ord har set ud de sidste cirka 240 år, fra Ove Mallings historiebog *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*, der udkom i 1777 og fungerede som en slags officiel retskrivning for latinskolen, frem til i dag. Det andet formål med siden er at forklare brugerne hvorfor retskrivningen af enkeltord har ændret sig gennem tiden. Hvilke principielle overvejelser var fx på spil da *charmeur* i Retskrivningsordbogen fra 1955 blev til *charmør* fra 1986 og frem, eller da *bagest* fra 1986 fik dobbeltformen *bagerst*?

Indhold

Indtil videre kan man fra sidens søgefelt søge i alle de ordbøger som Sprognævnet selv har udgivet, dvs. de fem retskrivningsordbøger der er udkommet fra 1955 til 2012. I disse ordbøger kan man lave avancerede søgninger, hvor man fx begrænser sin søgning til bestemte ordklasser eller bestemte retskrivningsordbøger. Desuden ligger der fem ældre ordbøger, udkommet fra 1872 til 1946, i faksimile. Det vil sige at alle siderne er affotograferet, og at man kan bladre i dem og slå op

i dem som i en almindelig ordbog – men altså ikke søge i dem fra sidens søgefelt. Det gælder i øvrigt også ordbøgerne fra 1955 til 2012 at de ligger i deres fulde længde som faksimile på hjemmesiden, og man kan få adgang til faksimileudgaverne af ordbøgerne ved at klikke på en given ordbog på forsiden.

De fem ældste ordbøger på RO^{hist} er udvalgt fordi de er de mest skelsættende blandt ordbøgerne i perioden fra 1872 til 1946. Disse ordbøger er udvalgt i samarbejde med professor emeritus Henrik Galberg Jacobsen, der er ekspert i retskrivningshistorie. Der kan imidlertid godt være sket noget med stavningen af enkeltord i andre ordbøger end dem der findes på siden. Søger man fx på *kastanje* på hjemmesiden, støder man først på ordet i *Dansk Retskrivningsordbog* fra 1892, selvom *Kastanje* allerede var med i 2. udgave af *Dansk Haandordbog* fra 1880. At en staveform eller et ord står i en af de fem udvalgte ordbøger fra 1872 til 1946, betyder altså ikke nødvendigvis at det er her staveformen eller ordet første gang optræder i en dansk retskrivningsordbog. Ordet eller staveformen kan være kommet ind i en tidligere ordbog(sudgave) som ikke er med på siden. Det kan også være at en staveform

er blevet foreskrevet i en bekendtgørelse om retskrivning før den blev indført i en retskrivningsordbog. I den slags tilfælde kan en staveform altså også have optrådt i den officielle retskrivning før den fandt vej til en retskrivningsordbog.

Retskrivningsordbøger der er tilgængelige fra RO^{hist}

Alle ordbøgerne er tilgængelige som faksimile.

Desuden er de fem nyeste ordbøger søgbare fra sidens søgefelt.

- *Dansk Haandordbog* fra 1872
- *Dansk Retskrivningsordbog* fra 1892
- *Retskrivningsordbog* fra 1918
- *Dansk Retskrivningsordbog* fra 1923
- *Dansk Retskrivningsordbog* fra 1946
- *Retskrivningsordbog* fra 1955
- *Retskrivningsordbogen* fra 1986
- *Retskrivningsordbogen* fra 1996
- *Retskrivningsordbogen* fra 2001
- *Retskrivningsordbogen* fra 2012

Hvad angår spørgsmålet om hvorfor retskrivningen har ændret sig, har vi fået lov at lægge Henrik Galberg Jacobsens doktordisputats *Ret og Skrift* på RO^{hist} i pdf-format. *Ret og Skrift* handler om dansk retskrivningshistorie, og vi kunne ikke ønske os en mere omfattende fremstilling. Endnu forestår der dog et stort arbejde med at indarbejde indholdet på siden så brugeren kan blive præsenteret for centrale pointer uden at skulle orientere sig i hele disputatsen.

Målgrupper – og hvordan vi har forsøgt at tilgodese dem

Siden henvender sig til to målgrupper. For

det første professionelle brugere, altså fx forskere og studerende der arbejder med fx retskrivning eller ordbøger. For det andet almindeligt sproginteresserede, dvs. folk der ikke har specialistviden om hverken ordbøger eller dansk retskrivning, og som fx gerne vil vide hvordan et bestemt ord er blevet stavet på forskellige tidspunkter.

Vi har løbende måttet afveje hvordan siden kan tilgodese begge disse målgrupper. Af hensyn til de professionelle brugere kunne man fristes til at gengive så mange oplysninger fra ordbøgerne som muligt på selve siden – for på den måde med det samme at give dem alle de oplysninger de måtte være interesserede i. Fx kunne de professionelle brugere sikkert have fin gavn af at se de lodrette streger der bruges i opslagsordene i bl.a. retskrivningsordbøgerne fra 1955 og 2012: I RO 1955 kan man fx finde opslagsordet *hø|nisse* der angiver at ordet er en sammensætning af *hø* og *nisse*, og at man kan se hvordan ordet skal bøjes hvis man slår op under sidsteledet, altså *nisse*. I RO 2012 er der også indsat lodrette streger i opslagsordene, men her angiver de hvordan ordene kan deles, der står altså *hø|nis|se*. Udover at kunne forstyrre læsningen giver de lodrette streger dermed forskellige oplysninger om opslagsordet og viser således hvordan man har anvendt forskellige redigeringspraksisser i de to ordbøger. Vi har valgt at udelade de lodrette streger i de ord der vises i søgeresultatet, og det har vi gjort for at give de almindeligt sproginteresserede brugere et umiddelbart overskueligt indblik i hvordan man har stavet ord fra 1955 til 2012. Oplysninger om fx lodrette streger er man derfor henvist til at finde i faksimilerne af ordbøgerne på siden. >

Eksempler på søgninger på RO^{hist}

Som allerede nævnt har langt de fleste ord-bogsopslag *ikke* ændret stavemåde siden 1955, og almindelige brugere vil derfor måske have svært ved selv at komme på interessante søgeeksempler. På forsiden af RO^{hist} finder man derfor en række forslag til søgninger som forhåbentlig kan inspirere brugeren. Vi vil i det følgende give flere forslag til hvordan man kan søge.

Søg med jokertegn

En god metode til at få et overblik over hjemmesiden er at lave søgninger med jokertegn. De to jokertegn man kan bruge i søgninger, er hhv. * og ?, hvor * står for ingen, et eller flere vilkårlige tegn, og ? bruges for ét vilkårligt tegn. En søgning på *kvinde* giver således resultater for alle ord i de fem ordbøger hvor *kvinde* indgår, mens søgningen ???mand kun giver resultater for ord på syv bogstaver der ender på *-mand*.

De fleste brugere vil nok være interesserede i staveændringer, og det er derfor muligt at

lave avancerede søgninger i databasen (tryk på ”Indstillinger” i søgefeltet) så man kun får resultater med ord der har ændret sig¹. På den måde kan man hurtigt få et overblik over retskrivningsændringer mellem to eller flere retskrivningsordbøger.

I RO 2012 fik en række ord med endelsen *-ium* en dobbeltform med endelsen *-ie*. Det drejer sig om ordpar som *gymnasium/gymnasie*, *territorium/territorie*, *remedium/remedie*, *kollokvium/kollokvie*. Man kan søge samtlige *-ie/-ium*-ordpar frem på RO^{hist} ved at skrive */*ium i søgefeltet. Man vil så kunne se at valgfriheden for flere ord går meget længere tilbage end 2012: I RO 2001 blev der indført valgfrihed mellem *stadium* og *stadie* og mellem *podium* og *podie*, og andre *-ie*-former blev indført allerede i RO 1986, fx *geranie* (til *geranium*), *kaprifolie* (til *kaprifolium*), *kranie* (til *kranium*), *spatie* (til *spatium*) og *medie* (til *medium*). Der findes endda eksempler på ord der har været dobbeltformer fra og med RO

¹ Søgeresultatet vil også vise ord der har fået en ny homograf, dvs. nye ord der har sammenfald i ordklasse og stavemåde med et allerede eksisterende ord.

Figur 2: Sådan søger man på verber mellem a og m der har ændret sig fra 2001-2012: Vælg ”Ord der har ændret sig” under ”Flere søgemuligheder”, klik på ”vb.”, udfyld ”Søg mellem” med a og m, vælg ”RO 2001” og ”RO 2012” ud for ”Find ord der har ændret sig mellem” – og søg på * for at se alle ord der matcher.

1955, fx *nasturtium/nasturtie* og *ovarium/ ovarie*. Hvad mange ikke ved, er at blomsten *nerie* fra 1955 til 2001 havde den sjældent brugte dobbeltform *nerium*, og *inventar* havde dobbeltformen *inventarium* i RO 1986 og 1996. Også *pessar* har haft en *-ium*-alternativform i RO 1955: *pessarium*. Formerne *inventarie* og *pessarie* vandt dog aldrig indpas i sprogbrugen, og har derfor heller aldrig optrådt i retskrivningsordbogen. Man kan læse mere om *-ie*-formernes retskrivningshistorie i fx Schack (2009), Jacobsen (2010, især s. 51 og 1107) og på <http://www.dsn.dk/retskrivning/skiftende-stavning/ie-eller-ium>.

Udover at se hvordan ord har ændret stavelseform, kan RO^{hist} også bruges til at se hvilke ord der er kommet ind eller ud af en ordbog.

Ved at trykke på ”Indstillinger” i søgefeltet kan man fx søge i ord der er kommet ind i RO 2012. Her får man en lang og måske lidt uoverskuelig liste, men man kan fx afgrænse søgningen til substantiver på syv bogstaver, se figur 3. Man får da en liste med 276 nyere ord, fx *hipster* (en person eller en trusse) og *baklava* (mellemstligt sødt bagværk).

Betydningsangivelser i retskrivningsordbøger

Retskrivningsordbogen har som hovedregel ikke betydningsangivelser, men hvis man ønsker at vide hvad et bestemt ord betyder, kan man i de fleste tilfælde slå op på sproget.dk. Her søger man samtidigt i bl.a. Den Danske Ordbog (DDO), hvor de fleste nutidige ord er forklaret, og Ordbog over det Danske Sprog (ODS), hvor mange ældre ord er forklaret.

En anden søgemulighed er at søge på ord der kun findes i RO 1955 og RO 2012 (vælg ”Unikke ord” i drop down-menuen under ”Indstillinger”, og afkryds de to ordbøger). Så kan man se de godt 100 ord der er gået ud af RO 1955 og kommet ind igen i RO 2012 (se boksen på næste side).

The screenshot shows the search interface for the Dansk Sprognævn's RO HIST. At the top, there are navigation links: FORSIDE, OM ORDBØGERNE, LITTERATUR, OM ROHIST, and KONTAKT. Below these is a search bar with the text '????????' and a 'SØG' button. Under the search bar, there is a section for selecting the RO edition, with checkboxes for various years from 1972 to 2012. The 'RO 2012' checkbox is checked. There are also options for word classes (Ordklasser) and search filters (Søg mellem: a-z, 0-9). At the bottom, there is a section for 'Flere søgemuligheder' with a dropdown menu for 'Hvilke ord kommer ind år ...' and a tip: 'Tip: Prøv sørtegnene * end eller flere vilkårlige tegn og ? for vilkårligt tegn.' Below this is a button for 'Find ord der er kommet ind i den valgte ordbog: [RO 2012]'. A large blue arrow points to the right on the right side of the image.

Figur 3: Sådan søger man på substantiver på 7 bogstaver som er kommet ind i RO 2012: Vælg ”Hvilke ord kommer ind år ...” under ”Flere søgemuligheder”, klik på ”sb.”, vælg ”RO 2012” under ”Find ord der er kommet ind i den valgte ordbog” og søg på ???????.

Ord der kun er med i RO 1955 og RO 2012:

afdansningsbal, afløbsrør, agurkesalat, ale, besættelsesmagt, bygningshåndværk, dag-hjem, descendens, destruktionsanstalt, dømmesyge, emancipere, formandsvalg, forvikle, fremfor, hammerslag, hapse, henad, henimod, henved, hjule, hårrørsvirkning, indbygning, jordbruger, juleferie, kantianisme, kantiansk, kastanjetræ, konsularagent, kosmetiker, krebsklo, kriminaldommer, købmandshandel, lagerarbejder, landdistrikt, landingsplads, landmåler, landmåling, landsholdsspiller, ledningsnet, legatstifter, levebrødspolitikker, listeforbund, litermål, livsstraf, lovssynge, luftkaptajn, lungehinde, lykkejæger, læbelyd, lægehjælp, læredreng, læselyst, lårhals, madglad, madkurv, madpapir, madro, maskinhus, massefabrikation, mellemspil, mellemstor, meningsforstyrrende, menneskeabe, menneskekender, midnatssol, mindeord, minderig, minedrift, mæsk, mørkekammer, navnetræk, neddykke, neddrage, nivellerende, næringsmiddel, omgangssyge, opholdssted, ostekiks, platfodet, protektrice, samlingssted, situationsplan, skattebillet, skolebrug, skriveredskab, skvatmikkel, slipsenål, sommersolhverv, spinner, terperi, tilretning, tilrette, tokrone, tuder, tviste, udsmitte, umandig, vareprøve, vers(e)lære, vækkelsesprædikant, værktøjskasse, ydermur, ytringsfrihed.

Som man kan se, drejer det sig langt overvejende om sammensætninger. Netop ved sammensætninger har der været meget forskellige praksisser i de forskellige retskrivningsordbøger, hvor nogle redaktioner af pladshensyn har ment at man selv kunne

danne sammensætninger når bare sammensætningsdelene stod i ordbogen. Derfor skal man ikke nødvendigvis tage manglende sammensætninger som udtryk for at ordene ikke har været en del af det almene ordforråd på det pågældende tidspunkt. Blandt de ikke-sammensatte ord vil *ale* og *mæsk* nok vække gensynsglæde blandt ølentusiaster – for nogle år siden var der en stolt opblomstring af bryggerier i mange størrelser (ordet *mikrobryggeri* er også med i RO for første gang i 2012). *Ale* er et af de få ord der forsvandt i 1986 helt uden at efterlade nogen beslægtet repræsentant. *Mæsk* (som betegner den maltgrød man bruger til at brygge øl af) forsvandt efter RO 1955, men RO 1986 har til gengæld *mække* med eksemplet *mække sig*. Forbindelsen mellem de to er dog næppe soleklar for alle.

Er man interesseret i gamle ord, kan man prøve at søge på ord der kun findes i RO 1955 (tryk på "Indstillinger" i søgefeltet, vælg "Unikke ord" for RO 1955, og skriv * i søgefeltet). Denne søgning resulterer i en liste med knap 7000 ord, heriblandt gamle ord som *finkeljokum* (en slags brændevin), *skørtevej* (bruges om at opnå noget med kvinders hjælp, fx "han gik skørtevejen") og *rosiflengius* ('person der roser (for) meget'). Man kan også afgrænse søgningen til fx adjektiver med endelser som *-lysten* (*lysten), *-vorn* (*vorn) og *-færdig* (*færdig), og man vil så finde resultater som *kysselysten* og *frittelysten*, *fjasevorn* og *smølevorn* samt *tiggefærdig* og *skidenfærdig* (sidstnævnte betyder 'beskidt').

Vi håber at denne lille søgeintroduktion har givet læseren lyst til at gå på opdagelse i de mange ord på RO^{hist}.

Anne Kjærgaard (f. 1977) er postdocstipendiat i Dansk Sprognævn.

Anna Kristiansen (f. 1985) er ph.d.-studerende i Dansk Sprognævn.

Philip Diderichsen (f. 1977) er videnskabelig medarbejder i Dansk Sprognævn.

Anna Sofie Hartling (f. 1982) er tidligere videnskabelig medarbejder i Dansk Sprognævn.

Historien om retskrivningen i fremtiden

RO^{hist}-projektets første fase – med etablering af database og hjemmeside og indlæsning af de første fem ordbøger – er nu afsluttet.

Men vi vil løbende rette de fejl vi efterhånden bliver opmærksomme på. Man er således meget velkommen til at sende os en mail via kontaktsiden hvis man opdager en fejl.

Vi håber i en senere fase at få mulighed for også at indlæse de fem retskrivningsordbøger fra 1872 til 1946 samt Mallings *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* fra 1777. Men det er et krævende arbejde: De ældre ordbøger er skrevet mindre systematisk og mere indforstået end Sprognævnets nyere ordbøger, og et væld af problemer skal løses med håndkraft. Desuden er *Store og*

gode Handlinger... slet ikke struktureret som en ordbog, men er derimod et prosaværk, og det er stadig uafklaret hvordan vi vil gengive bogen på siden.

Derudover bør centrale pointer fra Galberg Jacobsens *Ret og Skrift* formidles i en brugervenlig form, så vi kan give brugerne en forståelse for hvorfor retskrivningen har ændret sig gennem tiden. Fx kunne man forestille sig at brugeren ved opslag på *charmør* bliver gjort opmærksom på at staveformen med *eu* blev erstattet med *ø* som led i det såkaldte fordanskningsprincip, altså det at man fordansker stavemåden af låne- og fremmedord fra bl.a. fransk hvis de er ”fuldt optaget i dansk” (Jervelund 2007: 15). Eller man kan ved opslag på *bagest/bagerst* se at *bagerst* >

i 1986 blev indført som dobbeltform til *bagest* med henvisning til det såkaldte sprogbrugsprincip (ibid.: 14), altså fordi formen var almindelig i skriftsproget, i fuld overensstemmelse med de regler der i øvrigt gælder for dansk retskrivning (og i øvrigt var mindst 300 år gammel, som man kan læse mere om i Hansen (1993: 36-38)).

Hvis det lykkes at følge retskrivningen helt tilbage til 1777 på RO^{hist}, vil det også blive muligt at udvikle søgemaskiner der kan søge i den digitaliserede ældre litteratur og andre ældre tekster ved at bruge den nutidige retskrivning. Et godt eksempel er ordet *miljø* som stavemæssigt adskiller sig meget fra den oprindelige franske stavemåde *milieu*. Den danske stavemåde blev først indført i 1955, og man vil ikke kunne finde ordet i ret mange bøger fra før denne tid medmindre man kender den gamle stavemåde. Når RO^{hist} engang er fuldt færdigudviklet, vil den således gøre det lettere for os at genkende de gamle ords stavemåder og dermed øge vores mulighed for at følge ikke bare retskrivningen, men også litteraturen gennem historien.

RO^{hist} er en videreudvikling af et tilsvarende svensk system: SAOLhist (<http://spraakdata.gu.se/saolhist/>), som er udviklet ved Lexikaliska Institutet, Göteborgs Universitet. Lexikaliska Institutet har beredvilligt stillet mandskab, serverkapacitet og program til rådighed.

Arbejdet med RO^{hist} er finansieret af en bevilling fra Kulturministeriet samt Sprognævnets egne midler.

Litteratur

- Hansen, Erik (1993): Rigtigt dansk. 2. udgave. Hans Reitzels Forlag.
- Jacobsen, Henrik Galberg (2010): Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005. Dansk Sprognævnets skrifter 42. Syddansk Universitetsforlag. Tilgængelig på http://rohist.dsn.dk/RetogSkrift-Bind1_samlet.pdf (bind 1) og på http://rohist.dsn.dk/RetogSkriftBind2_samlet.pdf (bind 2). Man kan læse en introducerende artikel af Henrik Galberg Jacobsen om *Ret og Skrift* i Mål og Mæle, 33. årgang, 2010 (s. 6-15).
- Jervelund, Anita Ågerup (2007): Sådan staver vi – om ortografi og stavfejl. Dansk lærerforeningens Forlag og Dansk Sprognævn. Tilgængelig på <http://www.dsn.dk/sprogviden/udgivelser/Saadanstaver.vi.pdf>.
- Ravnholt, Ole: Sej(g)livede stavfejl. Klumme i Jyllands-Posten, d. 28. april 2012. Tilgængelig på <http://sproget.dk/raad-og-regler/artikler-mv/sproget-jyllands-postens-sprogklumme/sej-g-livede-stavfejl>.
- Schack, Jørgen (2009): Skal vi have former af typen *gymnasie* i Retskrivningsordbogen? I Nyt fra Sprognævnet 2009/4, s. 20-23. Tilgængelig på <http://www.dsn.dk/nyt/nyt-fra-sproгнаevnet/2009/nfs-2009-4>.

Skyld med skyld på

Af Margrethe Heidemann Andersen

I 1998 havde Satiregruppen Det Brune Punktum et fast indslag i radioen hver søndag, hvor Peter Frödin i skikkelse af en lettere omklamrende mor indtalte (lange) beskeder på sin søns telefonsvarer, gerne med beskeder om at komme mere forbi og ringe lidt oftere. Monologen blev hver gang afsluttet med sangen 'Hun giver mig skyld - skyld med skyld på', som efterfølgende blev indspillet på en cd – der selvfølgelig udkom på mors dag. Programmet blev en stor succes, ikke mindst blandt unge mennesker, og fik nærmest kultstatus. Det har også smittet af på vores sprog hvor udtrykket *skyld med skyld på* stadig bruges, endda i forskellige varianter.

Det ældste eksempel på *skyld med skyld på* i Infomedia stammer fra 1998 og omhandler netop Peter Frödins monolog. I 1999 kommer det første belæg på ordet fra en anden sammenhæng, og det lyder: "Desværre har mange af os den opfattelse, at det at blive skilt er lig med nederlag. Vi skændes, giver hinanden skyld med skyld på, og forsøger krampagtigt at holde fast i det, som var engang" (Ekstra Bladet 27.2.1999). Udtrykket bliver brugt med jævne mellemrum i de efterfølgende år – ikke meget, men dog jævnt. Og forbindelsen til Peter Frödins monologer huskes stadig som i det følgende eksempel fra Weekendavisen 15.4.2011: "En indre stemme fortæller os, hvad der er rigtigt og forkert. Skyld med skyld på, for nu at citere Det Brune Punktum".

Margrethe Heidemann Andersen (f. 1971) er seniorforsker i Dansk Sprognævn

I de senere år er der fulgt flere varianter i kølvandet på *skyld med skyld på*. Det gælder fx *træt med træt på* som i dette citat fra Ritzaus Bureau 21.10.2013: "sidste mandag var jeg simpelthen træt med træt på" og *fedt med fedt på* som i dette citat fra Billed Bladet 12.12.2013: "I julen er alt fedt med fedt på". Andre eksempler er *sød med sød på* og *sjov med sjov på* (det sidste eksempel er dog kun brugt i en omtale af Peter Frödin i anledning af hans 50-års fødselsdag i januar 2014), mens nettet giver flere varianter, fx *sulten med sulten på*. Uanset hvilken variant der bruges, er der altid tale om et forstærkende udtryk. Hvis man er træt med træt på, er man meget træt, er man sød med sød på, er man meget sød, og føler man skyld med skyld på, føler man meget skyld. Der findes sikkert flere varianter end dem jeg har nævnt her – og det er mit gæt at udtrykket kan varieres i det uendelige.

NYE BØGER

Nyt bind i Sprognævnets konferenceserie

Dansk Sprognævns 2. seminar om nye ord fandt sted 5.-6. november 2013. I en række foredrag blev emnet *neologismer* belyst fra forskellige synsvinkler. I det netop udkomne bind 3 af Sprognævnets konferenceserie bringes de 9 af foredragene. Bindet har følgende indhold:

Forord ved *Jørgen Nørby Jensen*

Birgitta Agazzi: Nordiskt nyordssamarbete i går, i dag och i morgon

Ole Kristian Våge og Gisle Andersen: Nyord, kriterier og språknormering i en årlig kåring
Ágústa Þorbergsdóttir: Resultat af konkurrence om nye ord

Margrethe Heidemann Andersen: Særskrivningsfejl blandt uetablerede sammensætninger i moderne dansk

Anita Ågerup Jervelund: Daybedden, iPad'en og overheaden

Sabine Kirchmeier-Andersen: Nye ord eller nye betydninger af verber

Lars Brink: Betydningsændringer 1955-2014

Lars Trap-Jensen: Korpus eller brugerne – hvem får det sidste ord?

Hans Götzche: Nogle problemer i forbindelse med analyse af visse fænomener i dansk ord dannelse

Neologismer. Dansk Sprognævns 2. seminar om nye ord. København 5.-6. november 2013. Redigeret af Margrethe Heidemann Andersen, Pia Jarvad og Jør-

gen Nørby Jensen. Sprognævnets konferenceserie 3. Dansk Sprognævn 2014, 168 sider. Bogen kan købes i boghandlen eller bestilles hos Dansk Sprognævn (tlf. 33 74 74 11 eller mardal@dsn.dk) til en vejledende pris på 225 kr.

Ny pris

Kære abonnenter!

Prisen for at få 4 numre af Nyt for Sprognævnet tilsendt med posten har nu i flere år været 100 kr. På grund af de stigende udgifter til porto er vi nødt til at sætte prisen for det årlige abonnement op til 120 kr. fra 1.1.2015.

Korrekt stavning.

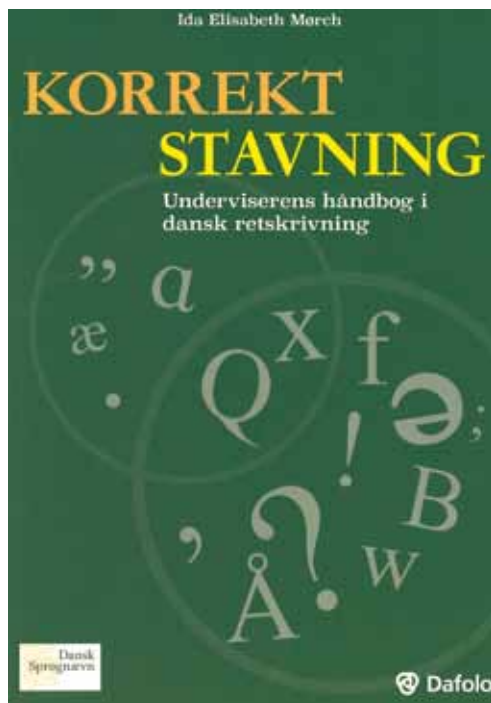
Ny håndbog for undervisere

Korrekt stavning. Underviserens håndbog i dansk retskrivning er en hjælp til lærere der underviser i danskfaget.

Den første del af bogen beskriver forudsætningerne for den danske retskrivning, fx afsnit om forholdet mellem bogstaver og lyde og om de grammatiske sammenhænge som man skal kende for at kunne forstå reglerne og Retskrivningsordbogen. Den anden del beskriver mere specifikke retskrivningsregler, fx de vigtigste kommaregler, og typiske fejlklider, fx drilske ordpar og bøjningsproblemer. Gennem hele bogen bliver hyppige fejltyper vist og gennemgået, og hvor det er relevant, er der øvelser, tips og huskeregler der kan bruges som inspiration i undervisningen.

Med *Korrekt stavning* har læreren hjælpen ved hånden når eleverne stiller spørgsmål som hvorfor vokalen i ”is” og ”frisk” i begge ord skrives med *i* selvom den udtales forskelligt, hvorfor man ikke må skrive ”forbryderne var anholdte” eller ”tre håndlavet chokolade-stænger”, eller hvornår det hedder henholdsvis ”hans” eller ”sin”. Bogen kan desuden bruges som opslagsbog af alle der har interesse i dansk retskrivning og korrekt stavning.

Til bogen hører også hjemmesiden www.dafolo.dk/korrektstavning hvor man finder inspiration til undervisningen i form af konkrete ideer til øvelser man kan lave med eleverne, fra indskoling til udskoling. Desuden findes et sæt quizzes som knytter sig til bogens afsnit om drilske ordpar og bøjning og

retskrivning. Quizzene er interaktive og kan bruges af såvel lærere som elever.

Sprognævnet ønsker at styrke danskfaget og håber at håndbogen vil inspirere lærerne til at gøre undervisningen i retskrivning vedkommende og levende for eleverne. Samtidig skal bogen dække behovet for en mere brugervenlig fremstilling af retskrivningsreglerne og de sproglige overvejelser der ligger til grund.

Ida Elisabeth Mørch: Korrekt stavning. Underviserens håndbog i dansk retskrivning. Dafolo Forlag, 2014. Bogen kan købes hos Dafolo (<http://www.dafolo-online.dk>) eller hos boghandleren til en vejledende pris på 249 kr.

Folkemødet eller folkemødet?

SPØRGSMÅL: Skriver man *folkemødet* med lille begyndelsesbogstav eller *Folkemødet* med stort når der er tale om det folkemøde der afholdes hver sommer på Bornholm?

SVAR: Normalt anbefales det at man skriver sådan et ord med lille begyndelsesbogstav fordi det er et appellativ (fællesnavn), ikke et proprium (egennavn). Hvis man slår ordet *folkemøde* op i de almindelige ordbøger, så vil man opdage at det er langt ældre end det bornholmske folkemøde, som blev afholdt første gang i 2011. Den Danske Ordbog har betydningsforklaringen: 'offentligt møde hvor alle er indbudt, ofte til diskussion af politiske spørgsmål', illustreret med et eksempel fra Politiken, 1985: "Som kulmination på alle festlighederne i anledning af 40-års dagen for Danmarks befrielse er der folkemøde på Rådhuspladsen". Ordbog over det danske Sprog har som betydningsforklaring 2: 'offentligt møde, arrangeret for folket', illustreret bl.a. med et eksempel fra forfatteren Vilhelm Topsøe, der levede fra 1840 til 1881.

Disse og mange andre eksempler viser at ordet længe har været etableret som appellativ, men ikke som proprium. Et appellativ kan dog få karakter af proprium for en begrænset gruppe af sprogbrugere. § 12.13b i

retskrivningsreglerne drejer sig om den slags ord. § 12.13b lyder sådan:

(b) Propriumskarakter i snævrere kredse

Et ord kan godt have propriumskarakter for én sprogbruger eller én gruppe af sprogbrugere uden at have det for andre. Blandt andet kan betegnelser for lokaliteter, institutioner, personer mv. få karakter af proprium for personer der er særlig fortrolige med eller har en særlig tilknytning til de pågældende institutioner mv. Det kan fx gælde betegnelser som

fabrikken, ministeriet, banken, kirken (om en bestemt kirke), *museet, kommunen, sommerhuset, banegården, gågaden, tinget, byrådet, kommunalbestyrelsen, nævnet, direktionen, direktøren, udenrigsministeren, ministeren, formanden, chefen, præsten, lagerforvalteren, piccoloen, moster, morfar, far, mor.*

Det må anbefales at være meget tilbageholdende med at bruge stort begyndelsesbogstav i sådanne betegnelser, især når man henvender sig til personer uden for de kredse hvor den pågældende betegnelse har fået navnekarakter.

Paragraffen kan fortolkes sådan at den også gælder for ord der har karakter af proprium i kortere perioder, og så er den relevant for spørgsmålet om stort eller lille begyndelsesbogstav i *folkemødet*. Så længe det årlige folkemøde på Bornholm står på, kan ordet godt siges at have karakter af proprium i ret vide (og i hvert fald toneangivende) kredse. Tre uger efter at det bornholmske folkemøde er slut, vil ordet sandsynligvis igen kunne bruges om alle mulige andre møder, fx 1. maj-møder og grundlovs-møder, uden at forestillingen om *folkemødet på Bornholm* aktiveres, og så vil det igen have mistet sin karakter af proprium.

En søgning på ordet *folkemøde* (i alle dets former) i pressens artikeldatabase, Infomedia (landsdækkende dagblade) gav følgende resultat for de femårsperioder som basen dækker:

1990-1994	79
1995-1999	251
2000-2004	225
2005-2009	195
2010-2014	1853
Alle år	2603

Sprognævnet kender ikke det samlede antal af artikler i Infomedia eller i de enkelte perioder. Det betyder at man ikke kan vide med sikkerhed om den relative hyppighed har ændret sig, men det er dog tydeligt at ordet *folkemøde* er blevet brugt meget hyppigere efter at de bornholmske begyndte i 2011, end før. Hvis man fravælger artikler der indeholder ordet *Bornholm*, er antallet af fund fra den sidste periode nede på 556. En del af

disse drejer sig sikkert om det bornholmske folkemøde selv om ordet *Bornholm* ikke indgår, men man kan alligevel godt drage den slutning at det ikke er det eneste møde i verden der bærer denne betegnelse.

Infomedia skelner ikke mellem store og små bogstaver i søgeord, så man kan ikke ud fra denne søgning afgøre hvad der er hyppigst. Men Sprognævnet har et korpus bestående af en del af materialet fra den seneste periode som giver mulighed for mere nuancerede søgninger. Her forekommer ordet *folkemøde* (med stort eller lille begyndelsesbogstav, i forskellige bøjningsformer og i sammensatte ord) i alt 847 gange. 24 af disse forekomster er sammensatte ord, og de er ikke relevante for problemstillingen, for ingen af dem er proprier. Fordelingen af de 823 der er tilbage, ser således ud:

med stort F:	534	med lille f:	289
<i>Folkemødet</i>	436	<i>folkemødet</i>	105
<i>Folkemøde</i>	51	<i>folkemøde</i>	127
<i>Folkemødets</i>	45	<i>folkemødets</i>	8
<i>Folkemøder</i>	2	<i>folkemøder</i>	44
		<i>folkemøderne</i>	4
		<i>folkemødes</i>	1

Af de 534 der er skrevet med stort, forekommer 21 efter et sætningsafsluttende punktum, hvor der jo altid skrives med stort – og 4 af dem der er skrevet med lille, forekommer efter en anden slags punktum, nemlig tre gange i domænenavnet *www.folkemødet.dk* og én gang efter et forkortelsespunktum. I flertalsformerne er lille begyndelsesbogstav helt dominerende med 96 % af tilfældene. Blandt entalsformerne har lidt over 2/3 stort

begyndelsesbogstav, og lidt under 1/3 lille.

Hvis man søger på *folkemøde* (i dets forskellige former) direkte efterfulgt af *på Bornholm* finder man 111 med stort og 32 med lille, altså lidt over 3/4 med stort og lidt under 1/4 med lille. Det er bemærkelsesværdigt, for når ordforbindelsen skrives med lille, kan den ikke opfattes som et proprium, og det er ellers meget oplagt.

Det er altså langt fra entydigt at ordet *folkemøde* opfattes som et proprium, og det er også klart at dets anvendelse ikke er begræn-

set til det bornholmske folkemøde. Sprognavnet fastholder derfor anbefalingen om at være tilbageholdende med at skrive ord som *folkemødet*, der har fået propriumskarakter i en begrænset periode og for en forholdsvis begrænset gruppe af sprogbrugere, med stort begyndelsesbogstav. Vi accepterer dog at det i bestemt form ental, *Folkemødet*, kan skrives med stort, især i ordforbindelsen *Folkemødet på Bornholm*.

OR & PD

Smart eller intelligent?

SPØRGSMÅL: Hvordan oversætter vi bedst ordet *smart* i den engelske overskrift *Smart community infrastructures*? Vi hælder mest til at den danske overskrift skal være *Intelligent infrastruktur til bysamfund*, men er usikre på om det ville være bedre at bruge *smart*, som vi har set anvendt i flere eksempler på nettet, bl.a. bliver *Smart Cities* nogle gange oversat til *Smarte Byer*. Hvad siger Sprognævnet?

SVAR: Vi vil anbefale at I oversætter det engelske ord *smart* med *intelligent* i det nævnte udtryk. I Den Danske Ordbog (på ordnet.dk) kan man således under opslagsordet *intelligent* se at dette ord bl.a. kan betyde 'som er teknisk avanceret, især ved at råde over en række forskellige funktioner eller muligheder - om genstand, typisk udstyret med en computer'. Derudover kan man under overskriften "Faste udtryk" se betegnelsen *intelligent elnet* der betyder 'elnet der er således indret-

tet at det udnyttes optimalt og nyttiggør den vedvarende energiproduktion maksimalt idet forbruget af elektricitet, gennem lavere forbrugerpriser, flyttes til tidspunkter hvor elnettet har ekstra kapacitet, fx om natten'. Den faglige ækvivalent er *smart grid*.

Smarts hovedbetydninger er ifølge Den Danske Ordbog 'fiks', 'trendy' eller '(lidt for) dygtig, hurtig', og ingen af dem kan anvendes i en oversættelse af det engelske udtryk. Dermed går vores anbefaling imod den anbefaling som den svenske datatermgruppe giver, idet den anbefaler *smart* i lignende oversættelser ud fra en betragtning om at "Där det i datorsammanhang är fråga om mer avancerade system som kan dra slutsatser och lära av erfarenheten används intelligent, medan saker som kan betraktas som intelligenta bara i en avgränsad bemärkelse brukar anses smarta". Denne skelnen er der dog ikke belæg for i de almensproglige danske ordbøger, og det er formentlig også spørgsmålet om der

ikke er tale om en mere teknisk skelnen som ikke anvendes i det svenske almensprog. Således skriver datatermgruppen at deres anbefaling af *smarta hus* går ”emot det rådande bruket, där *intelligenta hus* dominerar som svensk motsvarighet till engelskans *intelligent building* och *smart home*”.

En ny betydning af ”smart” (i fx *smarte byer*, altså ’teknisk avancerede byer’) er dog på vej ind i sproget. Den har dog endnu ikke fundet vej til ordbøgerne, og den vil formentlig endnu virke temmelig påfaldende for mange danskere. Hvis man vil anvende denne brug af *smart*, bør andetledet også være på engelsk som i *smart grid*. Endelig skal det nævnes at adjektivet *smart* i den nye betydning også findes i sammensætninger som *smarttelefon* og *smarkort* hvor førsteledet *smart-* kan være udtalt på tilnærmet engelsk, dvs. uden stød.

MHA

AK	Anne Kjærgaard
AÅ	Anita Ågerup Jervelund
ESJ	Eva Skafte Jensen
IEM	Ida Elisabeth Mørch
JNJ	Jørgen Nørby Jensen
JS	Jørgen Schack
MHA	Margrethe Heidemann Andersen
OR	Ole Ravnholt
PD	Philip Diderichsen
PJ	Pia Jarvad
SKA	Sabine Kirchmeier-Andersen

Generelle abonnementsvilkår

Levering

Nyt fra Sprognævnet udkommer 4 gange om året, i marts, juni, september og december. Hvis du midt i måneden endnu ikke har modtaget bladet, bedes du henvende dig til Dansk Sprognævn for at få tilsendt et erstatningseksemplar.

Betaling

Abonnementet betales forud, og opkrævning sker i januar, enten ved at Dansk Sprognævn sender dig et indbetalingskort (til betaling på posthuset, i banken eller via netbank) eller via BetalingsService (BS).

Som ny abonnent modtager du de numre der er udkommet i indværende år, samt et indbetalingskort for et fuldt årsabonnement.

Pris

Prisen er 120 kr. om året. Du betaler for et år ad gangen, så selvom du opsiges dit abonnement midt på året, vil du stadig modtage og betale for resten af årets udgivelser.

Varighed og opsigelse

Abonnementet løber indtil du opsiges det skriftligt, enten per brev eller mail. Seneste frist for opsigelse er 10. december. Det er ikke gyldig opsigelse blot at undlade at betale. Ved opsigelse af abonnementet skal du huske selv at opsiges en evt. betalingsaftale med BS.

Flytning

Flytning skal du meddele per telefon, mail eller brev. Ved henvendelser om abonnementet skal du have dit abonnementsnummer klar.

Nyt fra Sprognævnet

2014/4 · december

Retskrivningsordbøger gennem historien
– følg retskrivningens udvikling ord for ord
på <http://rohist.dsn.dk> 1

Skyld med skyld på 9

Nye bøger

Nyt bind i Sprognævnets konferenceseerie 10

Korrekt stavning. Ny håndbog for undervisere 11

SPØRGSMÅL OG SVAR

Folkemødet eller folkemødet? 12

Smart eller intelligent? 14

Næste nummer udkommer i marts 2015

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Dtp: Jannerup A/S

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 120 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Abonnement mv.:

Telefon: 33 74 74 11 eller
mardal@dsn.dk

Spørgetelefon: 33 74 74 74
(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15)

www.dsn.dk
www.sproget.dk